ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 13, številka 1-2, junij 2009 · ISSN 1408-2969

ZAVEST IN INTENCIONALNOST

Mauro Antonelli

Franz Brentano in ponovno odkritje intencionalnosti: popravek običajnih napačnih razumevanj in razlag

prevedla Tanja Pihlar

Citiranje: Mauro Antonelli, »Franz Brentano in ponovno odkritje intencionalnosti: popravek običajnih napačnih razumevanj in razlag«, *Analiza: časopis za kritično misel* 13, št. 1-2 (2009): 17–32.

Prevod. Licenca Creative Commons, ki velja za arhiv revije, za prevode ne velja; pravice izvirnika pripadajo njegovim imetnikom.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je izvirna tiskarska datoteka številke, ki ji je bil leta 2026 dodan ta naslovni list. Strani in prelomi ustrezajo tiskani izdaji.

Mauro Antonelli
Prevedla Tanja Pihlar

Franz Brentano in ponovno odkritje intencionalnosti. Popravek običajnih napačnih razumevanj in razlag*

Aristotel pravi […], da αἴσθησις sprejema εἶδος
brez ὕλη (prav tako seveda razum sprejema εἶδος νοητόν
z abstrakcijo od materije). Ali ni mislil v bistvu tako kot mi?
F. Brentano

1. Franz Brentano velja za »filozofa intencionalnosti«, za misleca, ki je klasične misli o intencionalnosti znova uvedel v sodobno filozofijo in s tem naznačil izhodišče za fenomenologijo in analitično filozofijo duha. V literaturi vedno znova navajajo Brentanov znameniti odlomek o intencionalnosti iz dela *Psychologie vom empirischen Standpunkt* [*Psihologija z empiričnega vidika*][1] in pojasnjujejo njegovo tako imenovano »misel o intencionalnosti« – ta se povsem napačno razume. S tem delom bi rad nastopil proti običajnim napačnim razumevanjem in razlagam ter se zavzel za zgodovinsko-sistematičen popravek.

Začenjam s kontekstom, v katerem Brentano uvede problematiko intencionalnosti. Gre za ustrezno utemeljitev razlikovanja med fizičnimi in psihičnimi pojavi, torej za natančno določitev predmetnega področja psihologije.[2] V ta namen navaja Brentano vrsto meril za klasifikacijo. Psihični pojavi: 1. so »predstave, pa tudi tisti pojav/i/, ki so jim predstave podlaga«;[3] 2. »ne kažejo nikakršne

* Prevedeno po Mauro Antonelli (2000), »Franz Brentano und die Wiederentdeckung der Intentionalität. Richtigstellung herkömmlicher Missverständnisse und Missdeutungen“, *Grazer Philosophische Studien* 58/59, str. 93-117.

[1] *PeS I*, str. 124 in dalje.

[2] Prim. prav tam, str. 110-140.

[3] Prav tam, str. 112. (Tu navajamo po slov. prevodu: Franz Brentano, *Psihologija z empiričnega vidika*, Ljubljana: Slovenska matica 1999, str. 115 – op. prevajalke.)

razsežnosti in prostorske določenosti«;[4] 3. »zaznavamo /jih/ samo v notranji zavesti«;[5] 4. so »delni fenomen/i/ nekega enotnega fenomena«, namreč »enotnost/i/ zavesti«.[6]

Značilnost, ki »med vsemi najbolje označuje«[7] psihične pojave, pa je »intencionalna (tudi mentalna) notranja eksistenca predmeta« – to značilnost Brentano poskuša pojasniti z izrazi, kot so: »odnos do vsebine«, »usmerjenost na objekt« in »imanentna predmetnost«:

> Vsak psihični fenomen označuje to, čemur so sholastiki srednjega veka dejali intencionalna (tudi mentalna) notranja eksistenca predmeta in kar bomo pojmovali – čeprav z ne povsem nedvoumnimi izrazi – kot odnos do vsebine, usmerjenost na objekt (pri čemer s tem ni mišljena realnost) ali kot imanentno predmetnost. Vsak psihični fenomen vsebuje v sebi nekaj kot objekt, čeprav ne vsak na enak način. V predstavi je nekaj predstavljeno, v sodbi nekaj zatrjeno ali zavrnjeno, v ljubezni ljubljeno, v sovraštvu sovraženo, v želji željeno itd. […] Zato lahko definiramo psihične fenomene z izjavo, da so psihični fenomeni tisti, ki vsebujejo v sebi predmet intencionalno.[8]

Kot je razvidno iz tega, Brentano uporablja navedene izraze kot sinonimne oznake za *enotno*bistveno značilnost psihičnih pojavov. Določene dvoumnosti vsekakor ne moremo spregledati – to je ne nazadnje povezano s tem, da Brentano intencionalni značaj zavesti poudari z »ne povsem nedvoumnimi izrazi«. Intencionalnost psihičnih pojavov namreč ni povezana zgolj z »intencionalno notranjo eksistenco«, ampak tudi z »odnosom do vsebine«, »usmerjenostjo na objekt«, s katerim – vsaj za zgodnjega Brentana – »ni mišljena realnost«. Zdi se, da je pri enem načinu izražanja poudarek na *predmetu* ali *vsebini* (oziroma *objektu* ali *predmetnosti*) psihičnih pojavov in da načenja vprašanje o tako imenovanem »imanentnem objektu«. Ali gre pri tem za predmet oziroma za poseben razred predmetov, ki so neodvisni od zavesti? Ali pa je tu nakazan način biti, ki ga dobi »transcendentni« predmet, ko postane »imanenten«, to je, ko postane predmet zavesti? Za izraze iz druge skupine (*odnos do*, *usmerjenost na*) se nasprotno zdi, da merijo na značilno relacijsko naravo psihičnih pojavov in da načenjajo vprašanje, ali ima intencionalni odnos specifične značilnosti, po katerih se razlikuje od običajnih odnosov. Prav ta navidezna dvoumnost je bila osnova za različne interpretacije Brentanove misli o intencionalnosti.

2. Po zelo razširjeni interpretaciji, katere najpomembnejši sodobni zagovornik

[4] Prav tam, str. 120. (Slov. prevod, str. 123 – op. prevajalke.)

[5] Prav tam, str. 128. (Slov. prevod, str. 129 – op. prevajalke.)

[6] Prav tam, str. 136. (Slov. prevod, str. 136 – op. prevajalke.)

[7] Prav tam, str. 137. (Slov. prevod, str. 137 – op. prevajalke.)

[8] Prav tam, str. 124 in dalje. (Slov. prevod, str. 126-127 – op. prevajalke.)

[9] Za Chisholma gl. zlasti: *Perceiving: A Philosophical Study*, Ithaca: Cornell University Press 1957; (ur.), *Realism and the Background of Phenomenology*, New York: Glencoe 1960; članek v leksikonu »Franz Brentano« in »Intentionality«, v: P. Edwards (ur.), *Encyclopedia of Philosophy*, New York-London: Collier, McMillan, Free Press [2]1972, zv. 1-2, str. 365-368; zv. 3-4, str. 201-204; »Brentano on Descriptive Psychology and the Intentional«, v: E. N. Lee, H. M. Mandelbaum (ur.), *Phenomenology and Existentialism*, Baltimore: Hopkins Press 1967, str. 1-33; *Brentano and Meinong Studies*, Amsterdam-Atlanta: Rodopi 1982.

je Roderick M. Chisholm[9] – ta interpretacija sicer izvira od Brentanovega posrednega učenca in izdajatelja Oskarja Krausa,[10] nastavke zanjo pa najdemo že pri Antonu Martyju[11] –, Brentanova prvotna misel o intencionalnosti vsebuje dve komplementarni trditvi. Prva je *ontološka trditev*, da obstajajo »intencionalni predmeti«, ki imajo poseben ontološki status; druga je *psihološka trditev*, da je bistvena značilnost psihičnega pojava za razliko od fizičnega nanašanje na predmet. Obe trditvi – pravi Chisholm – sta vsaj pri zgodnjem Brentanu tesno povezani druga z drugo.

Ker relacijskega značaja ni mogoče pripisati izključno psihičnim pojavom, je treba njihovo odlikujočo značilnost iskati bodisi v posebnosti njihovega nanašanja ali v posebnosti predmetov, ki so vključeni v psihični odnos. Po Chisholmu velja prva možnost za poznega, tako imenovanega reističnega Brentana, kajti v svojem zrelem obdobju naj bi zagovarjal mnenje, da so psihični pojavi zgolj »nekaj relativnega«[12] in kot taki ne zahtevajo obstoja obeh členov relacije. Za zgodnjega Brentana pa naj bi bil nasprotno intencionalni odnos prava relacija. Od drugih odnosov naj bi se razlikoval po ontološkem statusu njegovih predmetov.

Po ontološki razlagi[13] intencionalnost zavesti torej ni v nekem posebnem odnosu, to je v »intencionalnem odnosu« do običajnih objektov, ampak v običajnem odnosu do posebnega razreda predmetov, namreč v odnosu do »intencionalnih« oziroma »imanentnih predmetov«. Po Chisholmu hoče Brentano s svojim naukom o »intencionalni notranji eksistenci« pojasniti, v kakšni meri se lahko psihično nanašamo na neobstoječe predmete. Če nekdo misli na samoroga, v skladu z ontološko trditvijo velja: 1) »objekt misli osebe *je* samorog«; 2) »ta samorog ni dejanski (kajti ni dejanskih samorogov)«; 3) »ta samorog ima določen modus biti, ki je drugačen od dejanskega«.[14]

Chisholm je pri tem naklonjen določeni razlagi ontološke trditve, ki jo v sodobni literaturi pogosto zamenjujejo s komplementarno interpretacijo. Ena od obeh možnih razlag ontološke trditve pravi, da je tako imenovani imanentni oziroma intencionalni objekt bitnost, ki je zavesti imanentna, to je *nerealna mišljenina*; druga razlaga pa nasprotno imanentnemu objektu za razliko od dejanskega, zavesti transcendentnega predmeta, pripisuje poseben, šibkejši *način eksistence,*

[10] Prim. npr. O. Kraus, »Einleitung des Herausgebers«, v *PeS I*, str. XXIV.

[11] A. Marty, *Vorlesungen zur Deskriptiven Psychologie*, Kastil-Mitschrift (1894), str. 573 in dalje.

[12] *PeS* II, str. 134. (Slov. prevod, str. 355 – op. prevajalke.)

[13] Ta razlaga je nedvomno prevladujoča v raziskavah Brentana. Poleg Chisholma naj tu med drugim opozorimo na: J. Srzedniki (*Franz Brentano's Analysis of Truth*, The Hague: Nijhoff 1965), R. Grossmann (*The Structure of the Mind*, Madison: The University of Wisconsin Press 1965) in nedavno B. Smith (*Austrian Philosophy. The Legacy of Franz Brentano*, Chicago-La Salle: Open Court 1994).

[14] R. M. Chisholm, »Brentano on Descriptive Psychologie and the Intentional«, prav tam, str. 7 in dalje.

[15] Zagovorniki takšne razlage se pri tem opirajo zlasti na izraz »intencionalna notranja eksistenca« in opozarjajo na tomistično razlikovanje med *esse naturale* oziroma *reale* ter *esse intentionale*, to je na različen način biti (*esse*), ki ga ima po Tomažu Akvinskem čutna forma (kot *essentia*) *in rerum natura* ali v duhu. K temu prim. npr. H. Spiegelberg, »„Intention" und „Intentionalität" in der Scholastik, bei Brentano und Husserl«, *Studia Philosophica* 29 (1969), str. 203 in dalje; L. L. McAlister, *The Development of Franz Brentano's Ethics*, Amsterdam-Atlanta: Rodopi 1982, str. 21 in dalje; E. Runggaldier, »On the Scholastic or Aristotelian Roots of „Intentionality" in Brentano«, *Topoi 8* (1989), str. 100 in dalje.

namreč mentalno ali intencionalno »notranjo eksistenco«.[15]

Chisholm se v prid prve razlage ontološke trditve sklicuje na Brentanova predavanja o *Deskriptivni psihologiji*. Brentano tu izrecno trdi, da intencionalni *korelat* slehernega akta zavesti *sploh ni nič realnega*.[16] Intencionalni odnos – pravi Brentano – vsebuje dva korelata, od katerih »je zgolj eden realen, drugi pa nasprotno ni nič realnega«.[17] Kot primere takšnih korelatnih parov navaja sledeče: videnje in to, kar je videno; predstavljanje in to, kar je predstavljeno; hotenje in to, kar je hoteno; ljubezen in to, kar je ljubljeno, zanikanje in to, kar je zanikano. In naposled dodaja:

> Tako kot nekdaj živeči človek tudi mišljeni človek ni nekaj realnega. Mišljeni človek zato nima pravega vzroka in ne more učinkovati v pravem smislu, ampak je tedaj, ko je učinkovan akt zavesti, mišljenje človeka, hkrati dan mišljeni človek, njegov nerealni korelat.[18]

Za to in podobna mesta iz *Deskriptivne psihologije* je na prvi pogled videti, da podpirajo ontološko trditev, da zavesti ni pričujoč transcendentni objekt, ampak le njegova mentalna podoba. Toda pokaže se, da je takšna ontološka trditev izredno šibka. Vzemimo naslednji primer: nekdo misli na dejanski A. Po Chisholmovi razlagi poleg dejanskega A in osebe, ki misli na dejanski A – oba sta bivajoče v pravem smislu – obstaja tudi imanentni ali mišljeni A, ki nastaja in mineva hkrati z mišljenjem na dejanski A. Ta mišljeni A je nasprotek dejanskega A, ki ga reprezentira v imanentnosti spoznavnega procesa.

Zastavlja se vprašanje, kaj je predmet mišljenja, če A ne obstaja oziroma če je prenehal obstajati. Če A zares obstaja, je predmet mišljenja nedvomno dejanski, transcendentni in ne mišljeni A. Toda v primeru, da A ne obstaja oziroma je prenehal obstajati, ni jasno, zakaj naj bi sedaj mišljeni A postal predmet mišljenja – kajti predmet mišljenja je lahko samo transcendentni A oziroma A, ki je neodvisen od zavesti. Ne glede na to, ali A obstaja ali ne, mišljeni A ne more prevzeti funkcije intencionalnega objekta, ker *sploh ni predmet*.

Chisholm je daleč od tega, da bi zagovarjal sprejemljivost takšne ontološke trditve. Po Chisholmu je prav šibkost takšne teorije poznega Brentana privedla k temu, da je spremenil svojo prvotno teorijo intencionalnosti: da bi razlikoval razred psihičnih pojavov, naj bi se Brentano sedaj opiral izključno na »psihološko trditev« o posebnosti intencionalnega odnosa v primerjavi z običajnim dvočlenskim odnosom. Medtem ko slednji obstajajo zgolj med eksistirajočimi členi, intencionalni odnosi zahtevajo samo eksistenco fundamenta (tisti, ki misli) in ne eksistence termina (to, kar je mišljeno).

Glavni problem za takšno ontološko razlago Brentanove misli o intencionalnosti je v tem, da jo celo sam izrecno zavrača. V pismu Antonu Martyju (17. 3. 1905),[19] ki ga pogosto označujejo kot »manifest« njegovega reističnega obrata,

[16] V tem smislu Chisholm interpretira že omenjeno Brentanovo pripombo, »pri čemer s tem ni mišljena realnost« (*PeS* I, str. 124) in torej istoveti intencionalni objekt in intencionalni korelat.

[17] *DP*, str. 21.

[18] Prav tam, str. 18.

[19] Pismo Antonu Martyju z dne 17. 3. 1905, v: *WE*, str. 86-89. Pismo je natisnjeno tudi v *AN*, str. 119-121.

je Brentano zavzel stališče do kritike teorije o imanentnem objektu, o kateri je predaval Alois Höfler na V. mednarodnem psihološkem kongresu. V njem izraža začudenje, da se mu pripisuje trditev o »predstavljenem predmetu« kot (imanentnem oziroma intencionalnem) predmetu predstave ter obenem zagovarja svojo prvotno teorijo zoper napačne in absurdne razlage:

> Toda ni bilo moje mnenje, da naj bi veljalo: imanentni objekt = »predstavljeni objekt«. Predstava nima »predstavljene stvari« za (imanentni, to je edini pravi) objekt, ampak »stvar«; tako na primer objekt predstave konja ni »predstavljeni konj«, ampak »konj«.[20]

Brentano dodaja:

> Če imamo »mišljenega konja« za objekt, bi bil predmet notranje zaznave, ki zaznava mislečo osebo – to je v primeru, če bi ta z mišljenim tvorila korelativni par, ker korelativov ni mogoče zaznati enega brez drugega. To, kar občutimo kot primarni objekt ali kar z razumom splošno mislimo kot primarni objekt, pa pač ni predmet notranje zaznave. Primarnemu odnosu predstav sploh ne bi smel pripisati nobenega objekta in nobene vsebine ali pa ga ne bi mogel istovetiti z = »mišljenim objektom«. Protestiram torej zoper meni pripisano neumnost.[21]

Kako lahko to trditev uskladimo s prej navedenim mestom? Ali Brentanovo rekonstrukcijo njegovega stališča za nazaj zares lahko interpretiramo kot posledico »spominske vrzeli«, kot med drugim trdita Oskar Kraus in Franziska Mayer-Hillebrand?[22]

3. Pri ontološki razlagi se je kot zelo problematično pokazalo istovetenje intencionalnega objekta oziroma predmeta psihičnega akta z njegovim intencionalnim korelatom. Kajti – kot jasno sledi iz gornjega navedka – takšen pojem objekta na noben način ne ustreza Brentanovemu, ki je prevzel klasičen pojem predmeta, ki je bil v rabi v srednjem veku in ne nazadnje izvira od Aristotela.

Pojem »objekt« oziroma »predmet« je v tej zgodovinski tradiciji neločljivo povezan z našo psihično dejavnostjo: objekt (*objectum*, ἀντικείμενον) je vselej objekt neke psihične zmožnosti, neke spoznavne oziroma intencionalne naravnanosti. Torej ga ne moremo istovetiti s stvarjo oziroma z bivajočim, ampak gre za vidik, kako se nam kaže psihično: pri neki psihični dejavnosti imamo vedno *nekaj* (stvar, bivajoče) *za objekt*: to, kar je videno, slišano, spoznano ipd.

Ker je »objekt« vedno objekt nečesa (neke psihične zmožnosti oziroma psihične dejavnosti), sodi po mnenju Aristotela in sholastikov v kategorijo relativov.[23] Vendar pa mu znotraj te kategorije pripada neko posebno mesto. Ena od bistvenih značilnosti relativov je po Aristotelu njihova povezava s korelativi: če je bistvo relativa v tem, da se vselej nanaša na nekaj drugega, nujno zahteva korelativ. (Brez večjega ni manjšega in narobe.)[24] Relativi zahtevajo drug drugega in

[20] *WE*, str. 87 in dalje.

[21] Prav tam, str. 88 in dalje.

[22] Prim. *WE*, opombe izdajatelja, str. 177; *AN*, opombe izdajateljice, str. 407.

[23] *Cat*. 10, 11b 24.

[24] *Cat*. 6, b 28. Prim. *MBS*, str. 211 in dalje.

so – glede na bit in spoznanje – medsebojno neločljivi.[25] Spoznavni oziroma intencionalni relativi se od običajnih razlikujejo prav po tem, da jim ta značilnost manjka:

> […] toda merljivo in spoznatno in mislivo se imenujejo odnosnosti, ker se nekaj drugega nanaša na njih. To, kar je mislivo, sicer označuje, da se mišljenje nanaša na njega samega, toda mišljenje ni odnosnostno do tistega, česar je mišljenje (saj bi bilo tedaj eno in isto upoštevano dvakrat), podobno pa je tudi gledanje gledanje nečesa, ni / pa gledanje tistega, čigar gledanje je (dasi utegne biti resnično, če se tako reče), temveč se nanaša na barvo in na kaj drugega takšnega. Na oni način pa bi bilo toisto izrečeno dvakrat, da je gledanje gledanje tistega, česar gledanje je.[26]

Aristotel torej priznava, da sta videnje in to, kar je videno (videna barva), korelativa, a ju ima prej za jezikovna korelata – to je pravzaprav trivialnost. Vendar pa izrecno poudarja, da predmet oziroma pravi čutni objekt (intencionalni objekt) akta videnja ni videna barva, ampak barva nasploh. Barva za akt videnja ni relativ, ker je zanjo to, da jo vidimo, oziroma to, da je ne vidimo, nekaj povsem zunanjega.[27]

Enako stališče zagovarja Brentano v *Psihologiji z empiričnega vidika*. Čeprav izrecno poudarja intencionalno nanašanje psihičnih pojavov, pa pazi, da jih ne bi dojel kot pravih relativov:

> Pojem zvoka ni korelativen pojem. Če bi bil, potem slišanje ne bi bil sekundarni, ampak z zvokom hkrati primarni objekt psihičnega akta in isto bi veljalo v vseh drugih primerih […]. Tudi mi si ne bi mogli zamisliti ničesar razen nekaterih relacij do nas samih in naših misli, kar pa je nedvomno napačno.[28]

Brentano je opustil Aristotelov naivni realizem, po katerem »fizičnemu pojavu« oziroma »pravemu čutnemu objektu« (na primer barvi ali zvoku) zunaj proce-

---

[25] Pri tem je pomembno, da relative oziroma korelate ne zamenjamo z relacijami oziroma s členi relacij, kot jih danes razumemo. Kajti Aristotel ne izhaja iz relacij med bitnostmi (npr. »večje od«, »levo od«), ampak iz tega, kar je »v odnosu do, nasproti nečemu« (ηρός τι), iz (akcidentalnih) *stvari*, ki so to, kar so, le glede na nekaj drugega. Tako je večje relativ, ker kot tak obstaja zgolj v odnosu do manjšega; obratno je manjše relativ zgolj v odnosu do večjega. Prav tako je gospodar relativ, ker je gospodar od nekoga, namreč od sužnja – čeprav seveda kot človek (kot, na primer, Cezar) ni relativ, ampak substanca. Aristotel tematizira *odnosnost*, relacijsko stanje substance, in ne odnosa samega, za katerega v njegovi ontologiji substance in akcidenc ni nobenega mesta. Členi relacije v običajnem smislu torej niso – če to izrazimo aristotelovsko – relativi, ampak substance.

[26] Metaph. V 15, 1021a 26. (Tu navajamo po slov. prevodu: *Aristotel*, Metafizika: Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU 1999, str. 131 – op. prevajalke.) Poleg tega Brentano opozarja na Metaph. X 6, 1056b 34 – 1057a 9. Prim. MBS, str. 28: »Medtem ko ima relacija znanja do predmeta znanja realno osnovo v znanju, je obratno predmet znanja v odnosu z znanjem očitno samo na podlagi razumske operacije, prava osnova relacije pa ostaja edinole to, kar imamo za njen termin; predmet znanosti ni ηρός τι, ker bi bil v relaciji do nečesa drugega, ampak le, ker je nekaj drugega z njim v relaciji«.

[27] »Razlog za ta nauk, ki ga najdemo [v] Metaph. V 15, je mogoče zlahka uvideti. Ujemanje ali neujemanje našega mišljenja s stvarmi ne spremeni ničesar na teh stvareh; so neodvisne od našega mišljenja in jih to ne spreminja.« MBS, str. 9.

[28] *PeS* I, str. 185. (Slov. prevod, str. 179 – op. prevajalke.)

sa zaznavanja ustreza neka neodvisna dejanskost – in sicer kot njegov učinkujoči vzrok. Trdi sicer, da fizični pojavi v dejanskosti ne obstajajo in da so goli »znaki« za nekaj drugega, na kar le nejasno kažejo; vendar pa pazi, da ne bi zavzel idealističnega stališča, po katerem so fizični pojavi mentalne bitnosti, čutni podatki, ki obstajajo *v* zavesti.

> Nedvomno je res, da se pred nami pojavi neka barva le, kadar si jo predstavljamo: vendar na tej podlagi ne moremo sklepati, da barve zunaj svojega predstavljanja ni. Samo kolikor bi bila »predstavljenost« moment barve, kot npr. kvaliteta in intenzivnost, bi pomenila nepredstavljena barva protislovje, kajti celota brez svojih delov je dejansko protislovje. Vendar zadeva očitno ni takšna.[29]

Brentana torej nikakor ne moremo uvrstiti med zagovornike teorije o čutnih podatkih. Zanj celo domneva, da naj bi fizični pojavi imeli poleg intencionalne tudi dejansko eksistenco, ni nobeno protislovje: da nam zunanje zaznavanje kaže nekaj dejanskega, sicer ni verjetno, a ni že vnaprej izključeno. Argumenti, ki jih lahko tu navedemo, so empirične narave in predpostavljajo sprejemanje dosežkov moderne znanosti.[30]

4. Da bi si lahko podrobneje ogledali, kaj je pravzaprav intencionalni korelat psihičnega akta in v kakšnem odnosu je z intencionalnim objektom, je primerno, da raziščemo Brentanovo teorijo o notranji zaznavi. Notranje zaznavanje je poleg intencionalnosti nadaljnja bistvena značilnost, ki razlikuje psihične pojave od fizičnih. Samo psihične pojave – kot pravi Brentano – zaznamo v notranjem zaznavanju, ki ima, »če pustimo ob strani posebnost njegovega objekta, še kaj drugega, po čemer se odlikuje, namreč neposredno, nezmotljivo razvidnost, ki mu pripada kot edinemu med vsemi spoznanji predmetov izkušnje«.[31]

Medtem ko pri zunanjem zaznavanju ni nobenega jamstva, da je fizični pojav tudi v resnici takšen, kot se nam kaže, lahko zgolj z notranjo zaznavo dojamemo »resnico [nem. Wahrheit]«, ki jo nakazuje etimologija besede »zaznavanje [nem. Wahrnehmung]«.[32] Prednost sekundarne zavesti pred primarno – ta ni zgolj spoznavnoteoretična, ampak tudi ontološka – lahko pojasnimo s tem, da zgolj pri notranji zavesti obstaja popolna istovetnost med aktom in predmetom, med zaznavanjem in tem, kar je zaznano.[33]

Obe obliki zavesti sta neločljivo povezani druga z drugo. Kajti notranje zaznavanje ni neki nadaljnji akt, ki bi se pridružil primarni zavesti, ampak je druga, samo pojmovno ločljiva intencionalna naravnanost, ki pripada slehernemu psi-

[29] Prav tam, str. 130. (Slov. prevod, str. 131 – op. prevajalke.)

[30] »Torej ni res, da bi predpostavka, po kateri eksistira fizični fenomen zunaj duha in je prav tako dejanski kot tisti, ki ga najdemo intencionalno v nas, vsebovala protislovje. Samo če primerjamo eno z drugim, se pokaže spor, ki jasno kaže, da v tem primeru intencionalni eksistenci ne ustreza nobena dejanska eksistenca.« (Prav tam, str. 132.) (Slov. prevod, str. 132 – op. prevajalke.)

[31] *PeS* I, str. 128. (Slov. prevod, str. 129 – op. prevajalke.)

[32] Prav tam, str. 129.

[33] Prav tam, str. 198 in dalje.

hičnemu aktu.[34] Videnje ima na primer za primarni objekt rdečo barvo, samega sebe – kot videnje rdeče – pa za sekundarnega. Pri notranjem zaznavanju torej intencionalni objekt ne izgine iz horizonta zavesti. Ostane sicer pričujoč, toda namesto da bi pritegnil pozornost nase, je vključen v kompleksnejšo strukturo, v kateri je zgolj del.[35] Tu nimamo opraviti s predmetom kot takim (na primer z rdečo), ampak s tem, kar je mišljeno (z videno rdečo), z modificirano, od zavesti odvisno bitnostjo, ki je *kot del vsebovana v sekundarnem objektu*.[36]

V primerjavi z intencionalnim oziroma imanentnim (to je primarnim) predmetom, ki je z zaznavanjem v povsem zunanjem odnosu, pa je to, kar je zaznano, oziroma to, kar je mišljeno, del sekundarnega objekta, ki je vselej hkrati notranje dojet z aktom in predstavlja njegov notranji korelat – to pomeni, da obstaja le, kolikor obstaja mišljenje, s katerim nastane in premine. Za mišljeno kot tako – »mišljeno« je tu rabljeno v modificiranem smislu[37] – velja, da je subjektivna bitnost, ki je kot del vsebovana v korelativnem aktu. Medtem ko je odnos predmeta do mišljenja povsem zunanji, pa se pokaže, da je za to modificirano bitnost odnos do subjektivitete bistven – prav na podlagi tega odnosa je nekaj modificiranega. Intencionalni korelat je torej *ens rationis*, to je *nerealna* mišljenina.

5. Prispeli smo do pojmov »realno« in »eksistirajoče«, ki imata v Brentanovi filozofiji osrednjo vlogo. To razlikovanje izhaja iz Brentanove disertacije *Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Aristoteles* [*O mnogoterem pomenu bivajočega po Aristotelu*], v kateri je zasnoval neke vrste logično slovnico pojma biti: bivajoče se po eni strani izreka v smislu resničnega (ὂν ὡς ἀληθές), označuje namreč resničnost nekega stavka, po drugi strani pa se izreka v smislu realnega (ὂν καθ' αὐτό) – torej ima logičen in realen pomen.

Primer za bivajoče v smislu resničnega (in za nebivajoče v smislu neresničnega) je vsaka izjava, kolikor imamo njeno trdilno ali negativno kvaliteto za znak vsakokratne resničnosti ali neresničnosti. Kopula »je« v tem primeru ne pomeni

[34] »V istem psihičnem fenomenu, v katerem je predstavljen zvok, dojemamo hkrati tudi psihičen fenomen sam, in sicer v skladu z njegovo dvojno lastnostjo, kolikor ima zvok za svojo vsebino in kolikor je hkrati sam navzoč kot vsebina. Zvok lahko imenujemo primarni, slišanje sámo pa sekundarni objekt slišanja.« (Prav tam, str. 179 in dalje.) (Slov. prevod, str. 174 – op. prevajalke.) To pojasnjuje, zakaj notranja zaznava nikoli ne more postati notranje opazovanje: slednje namreč predpostavlja dejansko ločitev med zaznavajočim in tem, kar je zaznano – to pa je zaradi notranje strukture psihičnega akta povsem izključeno. (Prim. prav tam, str. 40 in dalje.)

[35] »[…] mora fizični fenomen na določen način soditi k vsebini obeh predstav, k eni kot izključni, k drugi pa kot tako rekoč implicitni predmet.« (Prav tam, str. 178.) (Slov. prevod, str. 173 – op. prevajalke.)

[36] K temu piše Brentano: »Če vidimo neko barvo in imamo o tem našem videnju predstavo, potem je v predstavi videnja predstavljena tudi *videna barva*. Ta je vsebina predstave videnja, sodi pa tudi k vsebini videnja.« (Prav tam, str. 181.) (Poudarek: M.A.) (Slov. prevod, str. 181 – op. prevajalke.) Na drugem mestu beremo: »[…] predstava zvoka [je] povezana na tako poseben notranji način s predstavo predstave zvoka, da v svojem obstoju hkrati notranje prispeva k njenemu obstoju.« (Prav tam, str. 179.) (Slov. prevod, str. 173 – op. prevajalke.)

[37] Pridevnik je obogaten oziroma določujoč, če dodaja lastnosti, ki pobliže določajo označeno. V izrazu »velik človek« deluje pridevnik kot določujoč – ne pa v izrazu »mrtev človek«, ker mrlič ni več človek. Brentano uvaja to razlikovanje v *PeS II* (str. 62, op.) in ga nato razvije dalje v *Deskriptivni psihologiji*. Teorije modifikacije ne uporablja samo za pojasnitev statusa intencionalnega korelata, ampak tudi za pojasnitev nerealnosti preteklega in prihodnjega.

nič drugega, kot da je stavek resničen; »ni«, da stavek ni resničen, da je torej neresničen. Tako »je« v stavku »Drevo je zeleno« pomeni zgolj »Je resnično«, „da je drevo zeleno"; »ni« v stavku »Drevo ni zeleno « pa pomeni: »Je neresnično«, da je "drevo zeleno". V obeh primerih kopula ne označuje realnega predikata, ampak je goli znak za zatrjevanje oziroma zanikanje. Primer za nekaj realnega pa je nasprotno vsak »stvarni«, »bistveni« predikat (kot človek, velik, bel, tu ipd.), to je vse, kar v Aristotelovem smislu sodi k eni od kategorij. Če se opiramo na pomen »resničnega«, po katerem je sodba zgolj funkcija njene afirmativne kvalitete, je bivajoče vse, kar lahko gramatično zavzame vlogo subjekta v nekem resničnem afirmativnem stavku – tudi negacija in privacija, celo nebivajoče.[38]

Brentanov poznejši nauk o sodbi, po katerem je vse kategorične sodbe mogoče prevesti na eksistencialne, imamo lahko za nadaljnji razvoj pojmovanja bivajočega v smislu resničnega. Medtem ko je predmet v predstavi samo (na kvalitativno nedoločen način) pričujoč, je v sodbi zatrjen ali zanikan, to je priznan kot eksistirajoč ali zavrnjen kot neeksistirajoč. »Eksistirati« potemtakem pomeni le »pravilno priznati«. Ker ni različnih načinov priznavanja, ne more biti različnih načinov eksistence.

Na voljo imamo torej zadostno orodje, da podrobneje pojasnimo razliko med realnostjo in eksistenco. Brentanov pojem realnega izvira iz Aristotelovega pojma »bivajoče kot tako«, to je substance in njenih akcidenc. »Realno« oziroma »bitnost« ali – kot se Brentano posebno rad izraža v svojem reističnem obdobju – »stvar« je konkretna, posamezna bitnost, naj bo eksistirajoča ali neeksistirajoča. Po Brentanu je treba vprašanje o realnosti oziroma nerealnosti neke bitnosti ostro ločiti od vprašanja o njeni eksistenci. »Eksistirajoče« pomeni le »to, kar je pravilno priznano« in je lahko tako nekaj realnega kot tudi nerealnega. Realne stvari so na primer telo, duša, psihični pojav; pa tudi kentaver ali fizični pojav sta realna, ker bi bila v primeru, če bi obstajala, telesi. Realno torej ni v nasprotju z neeksistirajočim, ampak z nerealnim – to so na primer vsebina sodbe, privacija ali mišljenina. Sedaj je jasno, kaj Brentano v odlomku o intencionalnosti meni s pripombo »pri čemer s tem ni mišljena realnost« – namreč, da predmeti mišljenja niso samo stvari oziroma konkretne stvari, ampak tudi nerealne stvari in mišljenine.

Tudi to, kar je mišljeno, intencionalni korelat, lahko torej v določenih okoliščinah postane intencionalni predmet mišljenja – to pri naših psihičnih dejavnostih predstavlja izjemo, kot na primer, če nekdo misli na osebo, ki misli nekaj. Prav to okoliščino opisuje Brentano v fragmentu, ki je nastal okoli leta 1889 in katerega večkrat navajajo v prid »ontološke trditve«.[39]

> Glede na nas tvorimo pojem misleče osebe, ki se v svojem mišljenju nanaša na neki predmet. Naj bo to predmet A, čigar pojem utegne biti prav tako pojem bistvenega, kot to velja za pojem misleče osebe. O tem bistvenem A-ju zato pravimo povsem po resnici, da mislim nanj kot misleča oseba. Prav tako je resnično, da je mišljeni A, kot tudi, da je dejanski A. Lahko preneha obstajati kot dejanski A, medtem ko obstaja še naprej kot

[38] MBS, pogl. II.

[39] Prim. npr. R. M. Chisholm, »Brentano on Descriptive Psychology and the Intentional«, n.n.m., str. 9.

mišljeni A, dokler nanj misli misleča oseba. In narobe, bo prenehal obstajati kot mišljeni A, ko misleča oseba preneha nanj misliti, kakorkoli že kot dejanski A obstaja še naprej.

Če nekdo pravi: ko dejanskemu A-ju postavimo nasproti mišljeni A, se pokaže, da ta ni nič resničnega in dejanskega, je treba na to odvrniti: nikakor! Prav gotovo je lahko nekaj resničnega in dejanskega, ne da bi bil dejanski A. Je namreč dejansko mišljeni A, in torej – kar pomeni isto – tudi dejanski mišljeni A, ki mu lahko znova postavimo nasproti mišljeni mišljeni A – kar je v primeru, če nekdo misli, da neka oseba misli A.

Ni mogoče, da obstaja tisti, ki misli A, ne da bi obstajal mišljeni A in narobe. Toda zato ne moremo reči, da naj bi bil tisti, ki misli A, istoveten z A-jem, na katerega misli. Ta pojma nista istovetna, ampak korelativna. Nobenemu ne more nekaj ustrezati v dejanskosti, ne da bi tudi drugemu nekaj ustrezalo. Toda zgolj eden je pojem bistvenega, ki je učinkovan in učinkuje, drugi je pojem nečesa, kar kot spremljajoče bivajoče nastane z njim in obstaja naprej, dokler ta ne premine.[40]

Ko Brentano govori o »mišljenem A-ju« kot korelatu tistega, ki misli A, zatrjuje eksistenco mišljenega A-ja samo, kolikor je to, kar mislimo, dejanski A. Dejanski A obstaja seveda neodvisno od tega, da nanj mislimo, medtem ko mišljeni A obstaja le, kolikor mislimo na dejanski A. Intencionalni oziroma imanentni predmet mišljenja ni mišljeni, ampak dejanski A.

Če predpostavimo, da dejanski A preneha obstajati, kaj je tedaj predmet mišljenja? Mišljeni A ne postane predmet mišljenja, ker je dejanski A prenehal biti dejanski, to je prenehal dejansko obstajati: predmet mišljenja je v tem primeru A nasploh. Mišljeni A ostaja še naprej intencionalni korelat mišljenja A-ja. Mišljeni A lahko postane (intencionalni oziroma imanentni) objekt le tedaj, če se mišljenje nanj izrecno nanaša. To se zgodi samo, ko oseba, ki misli, misli na tistega, ki misli A. V tem primeru mišljeni A – to je intencionalni korelat tistega, ki misli A – postane intencionalni predmet mišljenja, pri čemer nastane mišljeni mišljeni A (to je dvakrat modificirani A) kot intencionalni korelat mišljenja, ki se nanaša na mišljeni A.

Pripomnimo naj, da Brentano mišljenemu A v primerjavi z dejanskim ne pripisuje šibkejšega načina eksistence. Oba sta – kot trdi Brentano – »dejanska«. To postane razumljivo na podlagi že omenjene okoliščine, da intencionalni korelat tako kot akt sam zaznamo z razvidnostjo v notranji zaznavi, in sicer kot »nerealni del« tega akta. Ker akt in korelat dojamemo z notranjo zaznavo, priznamo oba z asertorično razvidnostjo: oba imata torej isti eksistencialni status.

Torej je ovržena tudi prej omenjena druga razlaga ontološke trditve, namreč pojmovanje, po katerem imanentnemu predmetu za razliko od dejanskega, zavesti transcendentnega predmeta, pripada poseben, šibkejši *način eksistence* – mentalna ali intencionalna »notranja eksistenca«. Ta razlaga je nevzdržna, ker implicira večpomenskost pojma eksistence, ki jo Brentanov nauk o sodbi nikakor ne dopušča.[41]

[40] F. Brentano, »Das Seiende im Sinne des Wahren« (fragment, nastal pred letom 1902), v: WE, str. 31.

[41] Prav zaradi tega se je Brentano v *Psihologiji z empiričnega vidika* izrecno postavil po robu tomistič-

6. »Intencionalni korelat« mišljenja, ki ga *Psihologija z empiričnega vidika* omenja zgolj implicitno, je izrecno tematiziran šele v *Deskriptivni psihologiji*. Medtem ko Brentano leta 1874 še ni imel na voljo ustreznega pojmovnega aparata, da bi natančneje opredelil intencionalni objekt in intencionalni korelat, pa nato v osemdesetih letih razvije zelo izpopolnjen nauk o delih in celoti, ki mu omogoči uresničiti njegov projekt kategorialne analize notranje izkušnje, morfologijo vseh možnih oblik naših doživljajev. Različnost med intencionalnim korelatom in intencionalnim objektom pojasni Brentano s tem, da sta kot dela v različnem odnosu s psihičnim aktom. Za razliko od intencionalnega korelata, ki je »razlikovalen« (to je pojmovno ločljiv) del v pravem *smislu*, ima intencionalni objekt za razlikovalen del v *modificiranem* smislu oziroma del, ki ga dobimo »z modificirajočim razlikovanjem«.[42]

Pri tem je pomemben premik perspektive, ki zaznamuje prehod od *Psihologije z empiričnega vidika* k *Deskriptivni psihologiji*. V *Psihologiji z empiričnega vidika* je Brentano obravnaval psihični akt, kolikor se ta primarno nanaša na svoj intencionalni oziroma imanentni objekt; zgolj »poleg« (ἐν παρέργῳ) pa se nanaša na samega sebe kot sekundarni objekt. V tem sekundarnem odnosu je hkrati z aktom samim mišljen njegov *intencionalni korelat*, to je, *kar je mišljeno kot tako*. Ta intencionalni korelat, ki nastane in premine hkrati z aktom, je psihično modificiran nasprotek intencionalnega predmeta, ki je neodvisen od mišljenja.

V *Deskriptivni psihologiji* Brentano tematizira psihični akt v njegovi notranji naravnanosti, to pomeni, kolikor v notranji zaznavi dojame samega sebe z neposredno razvidnostjo, pri čemer je intencionalni korelat vselej dojet hkrati kot »del intencionalnega korelatnega para«. Za razliko od intencionalnega korelata, ki je razlikovalen del v pravem smislu, ima Brentano sedaj intencionalni objekt za razlikovalen del v modificiranem smislu oziroma za »del, ki smo ga dobili z modificirajočim razlikovanjem«. Z drugimi besedami: ker je intencionalni objekt (barva) v modificiranem smislu vsebovan kot del v intencionalnem korelatu (videna barva), mora biti za to, da bi dobili intencionalni objekt, intencionalni korelat »de-modificiran«.[43]

7. Postalo naj bi jasno, da se Brentanova teorija »intencionalne notranje eksistence« v glavnem navezuje na Aristotelov nauk o zaznavanju. V prid tega jasno govorita tako pismo Martyju kot tudi *Psihologija z empiričnega vidika*.[44] Toda že v svojem habilitacijskem spisu *Psihologija Aristotela* iz leta 1867 je Brentano uporabil izraz *objektivno*, da bi pojasnil Aristotelov nauk o zaznavanju, po katerem je predmet navzoč v duši intencionalno, namreč zgolj po obliki – in ne po materiji. Kajti zaznavanje ni nobeno pravo »utrpevanje«, ni propadanje nečesa dejanskega zaradi njegovega nasprotja; v zaznavanju kot kognitivnem in

---

[42] DP, str. 26 in dalje.

[43] Ta izraz uporablja Karl Schumann, gl. »Der Gegenstandsbegriff in Brentanos „Psychognosie"«, *Brentano Studien* 5 (1994), str. 172.

[44] V pismu je Brentano, da bi poudaril ujemanje svojega pojmovanja intencionalnega objekta z Aristotelovim, zapisal: »Ali ni mislil v bistvu tako kot mi?« (WE, str. 88) V *Psihologiji z empiričnega vidika* glede predzgodovine »intencionalne notranje eksistence« trdi: »O tej psihični notranji eksistenci je govoril že Aristotel. V svoji knjigi o duši je dejal, da je to, kar je zaznano kot zaznano v tistem, ki zaznava, čutilo sprejema to, kar je zaznano brez materije; to, kar je mišljeno naj bi bilo v mislečem razumu.« *PeS* I, str. 125, op. 1. (Slov. prevod, str. 126 – op. prevajalke.)

nefizikalnem spreminjanju duše čutni predmeti ne morejo biti navzoči materialno oziroma fizično, ampak samo objektivno. Da občutimo hladno, ne pomeni, da je tisti, ki občuti, sam hladen, ampak da zaznava nekaj, kar je »kot objekt (objektivno)« navzoče v tistem, ki zaznava: »Materialno, kot fizična kvaliteta, je hladno v hladnem; kot objekt, to je kot to, kar je občuteno, pa je v tistem, ki občuti hladno.«[45]

Objektivna notranja eksistenca oziroma sprejemanje potemtakem ne pomeni eksistence nekega predmeta ali njegovo podobo v zavesti. Če intencionalno notranjo eksistenco istovetimo z eksistenco objekta v subjektu, bi to pomenilo, da smo objektivno sprejemanje zamenjali z materialnim. Tisti, ki zaznava, *bi bil* torej hladen, a ne bi *občutil* hladnega. Pri nasprotju med materialnim in objektivnim sprejemanjem torej ne gre za dva različna razreda bitnosti, ki ju lahko sprejema subjekt, niti za dva načina eksistence, ki ju lahko privzame isti predmet – pač pa za dva različna načina sprejemanja. Pri materialnem sprejemanju subjekt poseduje zadevno lastnost, ki je v njem navzoča »fizično« ali »materialno«; pri objektiven sprejemanju pa subjekt te lastnosti nima, ampak jo *spoznava* oziroma *zaznava*. Ta objektivna navzočnost, to udejanjenje oblike brez materije ni niti primarni objekt mišljenja niti njegova podoba. Je nasprotno psihični akt (energeia), čigar predmet je načelno transcendenten.

Kar zadeva spoznavnoteoretičen pomen zunanjega zaznavanja, je Brentano odklonil Aristotelovo stališče. Medtem ko je za Aristotela zaznavanje pravega čutnega objekta vselej nezmotljivo, je za Brentana – in sicer iz empiričnih razlogov, ki se opirajo na dosežke moderne fizike, in ne iz logične nujnosti – zaznavanje fizičnega pojava »zmotno zaznavanje«. Za Aristotela je intencionalni predmet oziroma pravi čutni objekt akcidenca substance, ki vzročno učinkujoč na zaznavajočega povzroča zaznavni akt. Za Brentana pa nasprotno takšen predmet (pravi čutni objekt ali fizični pojav) *sploh ne* eksistira, *niti* zunaj *niti* znotraj subjekta.[46] Ko Brentano trdi, da fizični pojavi obstajajo »samo fenomenalno in intencionalno«,[47] meni s tem, da sploh ne obstajajo, in sicer niti v transcendentni fizikalni stvarnosti niti kot mentalne bitnosti, ki so vsebovane v zavesti. Zato je zunanje zaznavanje zgolj nepravo »zaznavanje«, je prej »zmotno zaznavanje«, slepa domneva, ki se naposled izkaže za nevzdržno. Da v vsakdanjem življenju samoumevno pripisujemo obstoj predmetom tako imenovane zunanje zaznave, izhaja iz našega prirojenega nagnjenja, da slepo zaupamo čutilom.

8. Torej smo odgovorili tudi na vprašanje o našem nanašanju na neobstoječe predmete, kajti Brentanova trditev, da fizični pojavi obstajajo »samo fenomenalno in intencionalno«, vključuje, da obstajajo na enak način kot samorog ali himera. Če trdimo, da ima samorog, na katerega mislim, »intencionalno notranjo eksistenco«, to pomeni le, da mislim na samoroga. Toda ne vključuje vprašanja o eksistenci oziroma načinu eksistence samoroga.

[45] *PsA*, str. 80, op. 6.

[46] »To, na kar se [v sanjah] nanašajo te psihične dejavnosti kot na svojo vsebino in kar se nam resnično kaže kot nekaj zunanjega, obstaja v dejanskosti prav tako malo zunaj nas kot znotraj nas, to je pač goli videz; prav tako kot se fizični fenomeni kažejo v našem budnem stanju, ne da bi obstajala dejanskost, ki bi jim ustrezala, čeprav ljudje pogosto domnevajo prav nasprotno.« (*PeS* I, str. 250.) (Slov. prevod, str. 234 – op. prevajalke.)

[47] Prav tam, str. 129. (Slov. prevod, str. 130 – op. prevajalke.)

Trditev, da je za psihične pojave značilna »intencionalna notranja eksistenca predmeta«, ne implicira nobene teorije o ontološkem statusu predmetov mišljenja. Za Brentanov nauk o notranji eksistenci predmeta ni bistveno vprašanje o neobstoječem predmetu, ampak o predmetu nasploh. To potrjujejo njegova analiza pojma »eksistirajoče«, njegovo strogo ločevanje vprašanja »ali-je« od vprašanja »kaj-je«. Če mislimo nekaj, imamo ta nekaj za predmet mišljenja – in sicer neodvisno od njegovega obstoja. To, kar je bistveno pri Brentanu, ni dejstvo, da se psihični pojavi lahko nanašajo tako na obstoječe kot tudi na neobstoječe predmete, ampak nasprotno, da je »imeti nekaj za predmet« povsem *neodvisno* od vprašanja, ali ta predmet obstaja: »S tem, da obstaja tisti, ki misli, še nikakor ni rečeno, da obstaja tudi to, kar misli.«[48] Poudarek ni na neobstoječem predmetu, ampak na predmetu nasploh, neodvisno od njegove eksistence.[49]

Sedaj se lahko vprašamo, ali opredelitev »psihičnega odnosa«, ki jo Brentano predlaga v dodatku k drugi izdaji (1911) *Psihologije z empiričnega vidika*, v resnici predstavlja spremembo njegovega prvotnega stališča.

> Karakteristika vsake psihične dejavnosti je, kot smo že po mojem pokazali, odnos do nečesa kot objekta. Glede na to se zdi, da je vsaka psihična dejavnost nekaj relativnega. In dejansko je Aristotel, ko je našteval različne glavne razrede svoje πρός, omenil tudi psihični odnos. Tudi ni pozabil opozoriti na to, po čem se ta razred razlikuje od drugih. Medtem ko sta pri drugih relacijah tako fundament kot tudi termin nekaj realnega, naj bi bil tu samo fundament. […] Če nekdo nekaj misli, mora obstajati tisti, ki misli, nikakor pa ne objekt njegove misli; tudi tedaj, ko ta nekaj zanika, je v vseh primerih, kjer je zanikanje pravilno, eksistenca zanikanega naravnost izključena. Tako je tisti, ki misli, edina stvar, ki jo zahteva psihični odnos. Za termin tako imenovane relacije sploh ni nujno, da je v dejanskosti dan.[50]

[48] *PeS* II, str. 218.

[49] Prim. k temu prepričljive analize O. T. Kenta, »Brentano and the Relational View of Consciousness«, *Man and World* 17 (1984), str. 19-51.

[50] *PeS* II, str. 133 in dalje. (Slov. prevod, str. 354-355 – op. prevajalke.) Brentano tu pojasni Aristotelovo teorijo relativov na podlagi tomističnega nauka o relacijah. Fundament relacije (*fundamentum relationis*) je substanca, kateri je inherentna kot akcidenca (to je *esse in* relacije), termin pa je to, na kar relacija meri (to je njen *esse ad*). Pri pravem, vzajemnem odnosu (»večji kot«) sta fundament (Goljat) in termin (David) realna in zamenljiva, tako da lahko termin (David) postane fundament obrnjenega odnosa (»manjši kot«). Če imamo neko stvar za istovetno s samo seboj, relacija istovetnosti v resnici nima dveh členov: pri tem gre za golo *relatio rationis*, ker samo razum iz ene realne stvari naredi dve. Enako velja za odnose med bivajočim in nebivajočim, ker samo razum lahko dojame nebivajoče in ga postavi za termin odnosa. Naposled obstajajo primeri, pri katerih je relacija glede na en člen realna, glede na drugega pa je nasprotno *rationis tantum*. Paradigmatičen primer za to je intencionalni ali spoznavni odnos, pri katerem je realen zgolj fundament. »Sicut sensus et scientia referuntur ad sensibile et scibile, quae quidem, inquantum sunt res quaedam in esse naturali existentes, sunt extra ordinem esse sensibilis et intelligibilis: et ideo in scientia quidem et sensu est relatio realis, secundum quod ordinantur ad sciendum vel sentiendum res; sed res ipsae in se consideratae, sunt extra ordinem huiusmodi. Unde in eis non est aliqua relatio realiter ad scientiam et sensum; sed secundum rationem tantum, inquantum intellectus apprehendit ea ut terminos relationum scientiae et sensus. Unde Philosophus dicit, in 5. *Metaphys*., quod non dicuntur relative eo quod ipsa referantur ad alia, sed quia alia referuntur ad ipsa.« (*Sum. Theol*., I, q. 13, a. 7. Prim. op. 26.)

Po Chisholmu ta navedek vsebuje bistveno spremembo stališča, ki ga je Brentano zagovarjal leta 1874. Pozni Brentano naj bi opustil svojo trditev o enakovrstnosti psihičnih odnosov z običajnimi odnosi, da bi lahko sedaj razlikoval med običajnimi dvočlenskimi in intencionalnimi odnosi. Medtem ko so prvi – trdi Chisholm – dani v primeru, ko obstajajo njihovi členi, zahteva intencionalni odnos zgolj obstoj fundamenta relacije (tisti, ki misli) in ne termina (to, kar je mišljeno). Temu je mogoče ugovarjati, da za Brentana od samega začetka niso bistveni neobstoječi predmeti, ampak predmeti nasploh, neodvisno od njihovega obstoja.

Vrnimo se k razlikovanju med intencionalnim objektom in intencionalnim korelatom. Brentano v pismu Martyju iz leta 1905, v katerem zavrača trditev o »predstavljenem objektu« kot predmetu predstave, piše, da je »mišljeni konj« v nasprotju s konjem nasploh *korelat* predstave konja in je kot ta predstava predmet notranje zaznave – torej ni primarni objekt. Brentano torej ne zanika, da je prej zagovarjal stališče, po katerem naj bi bila mišljenje A-ja in mišljeni A korelativna. Vendar pa odločno zanika, da je sploh kdaj mišljeni A dojel kot imanentni oziroma intencionalni predmet mišljenja. Zaradi svoje nove reistične usmeritve Brentano ne more več ohraniti intencionalnega korelata. V pismu Martyju »mišljenega konja« ne označuje po naključju kot goli *jezikovni* korelat, to je kot sinsemantičen izraz. Zaradi svojega ontološko-reističnega stališča je intencionalni korelat izgnal na področje bivajočega v nepravem smislu. Korelat (mišljeni A) postane naposled to, kar mislimo *in obliquo*, ko mislimo *in recto* na osebo, ki misli A – ta je realna in eksistirajoča. V skladu s svojim psihološko-reističnim stališčem Brentano sedaj zanika, da so lahko nerealne stvari intencionalni predmet mišljenja.

Brentano je torej po svojem tako imenovanem reističnem obratu opustil dva sicer pomembna, a nikakor ne temeljna vidika svojega prvotnega nauka o intencionalnosti. Kajti kot ustrezno pripominja Rudolf Haller:

> … v večini primerov velja, da […] filozofi tedaj, ko svoja poprejšnja mnenja in argumente motrijo v luči poznejših, marsikaj popravijo, vendar pa so nagnjeni k ohranitvi enotnosti tega, kar so si trudoma izmislili. Zdi se mi, da to drži za Brentana, ki je *nekatere* od svojih prejšnjih naukov opustil in kritiziral, toda zato še ni zagovarjal »neke druge filozofije«.[51]

[51] R. Haller, »Brentanos Sprachkritik, oder daß „man unterscheiden muß, was es (hier) zu unterscheiden gibt“«, v: isti, *Studien zur österreichischen Philosophie. Variationen über ein Thema,* Amsterdam: Rodopi 1979, str. 28 in dalje.

LITERATURA

Okrajšave Brentanovih del:

MBS *Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Aristoteles, Freiburg i.Br.: Herder 1862; photomech. Nachdruck*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1960; Hildesheim: Olms 1984.

PsA *Die Psychologie des Aristoteles, insbesondere seine Lehre vom nous poietikos*, Mainz: Kirchheim 1867; photomech. Nachdruck, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1960.

PeS I, II, III *Psychologie vom empirischen Standpunkt*, 2 Bde., Leipzig: Duncker & Humblot 1874; 3 Bde., mit Einleitung, Anmerkungen u. Register hrsg. v. O. Kraus, Leipzig: Meiner ^{2}1924-1928.

WE *Wahrheit und Evidenz*. Erkenntnistheoretische Abhandlungen und Briefe, ausgewählt, erläutert u. eingeleitet v. O. Kraus, Leipzig: Meiner 1930; Hamburg: Meiner ^{2}1962.

AN *Die Abkehr vom Nichtrealen*, mit Einleitung u. Anmerkungen hrsg. v. F. Mayer-Hillebrand, Bern: Francke 1966.

DP *Deskriptive Psychologie*, hrsg. v. R. M. Chisholm u. W. Baumgartner, Hamburg: Meiner 1982.

Aquila, R. E., *Intentionality: A Study of Mental Acts*, University Park-London: Pennsylvania State University Press 1977.

Brandl, J., »Innere Wahrnehmbarkeit und intentionale Inexistenz als Kennzeichen psychischer Phänomene«, *Brentano Studien* 4 (1992/1993), str. 131-153.

Chisholm, R. M., *Perceiving: A Philosophical Study*, Ithaca (N. Y.): Cornell University Press 1957.

— (ur.), *Realism and the Background of Phenomenology*, New York: Glencoe 1960.

— »Brentano on Descriptive Psychology and the Intentional«, v: E. N. Lee, M. H. Mandelbaum (ur.), *Phenomenology and Existentialism*, Baltimore: Hopkins Press 1967, str. 1-23.

— »Franz Brentano«, v: P. Edwards (ur.), *Encyclopedia of Philosophy*, New York-London: Collier, McMillan, Free Press ^{2}1979, zv. 1-2, str. 365-368.

— »Intentionality«, v: P. Edwards (ur.), *Encyclopedia of Philosophy*, New York-London: Collier, McMillan, Free Press ^{2}1972, zv. 3-4, str. 201-204.

— *Brentano and Meinong Studies*, Amsterdam-Atlanta: Rodopi 1982.

Grossmann, R., »Acts and Relations in Brentano«, *Analysis* 21 (1960/61), str. 1-5.

— *The Structure of the Mind*, Madison: The Universitiy of Wisconsin Press 1965.

Haller, R., *Studien zur österreischischen Philosophie. Variationen über ein Thema,* Amsterdam: Rodopi 1979.

Kent, O. T., »Brentano and the Relational View of Consciousness«, *Man and World* 17 (1984), str. 19-51.

Marras, A., »The Thomistic Roots of Brentano's Conception of Intentionality«, *Rassegna di scienze filosofiche* 27 (1974), str. 213-226.

Marty, A., *Vorlesungen zur Deskriptiven Psychologie*, Kastil-Mitschrift, 1894, rokopis, Inštitut za filozofijo univerze v Innsbrucku.

McAlister, L. L., »Franz Brentano and Intentional Inexistenz«, *Journal of the History of Philosophy* 8 (1970), str. 423-430.

— »Chisholm and Brentano on Intentionality«, *The Review of Metaphysics* 28 (1974), str. 328-338; ponatisnjeno v: L. L. McAlister (ur.), *The Philosophy of Brentano*, London: Duckworth 1976, str. 151-159.

— *The Development of Franz Brentano's Ethics*, Amsterdam-Atlanta: Rodopi 1982.

Richardson, R., »Brentano on Intentional Inexistence and the Distinction between Mental and Physical Phenomena«, *Archiv für Geschichte der Philosophie* 65 (1983), str. 250-282.

Runggaldier, E., »On the Scholastic or Aristotelian Roots of „Intentionality" in Brentano«, *Topoi* 8 (1989), str. 97-103.

Schuhmann, K., »Der Gegenstandsbegriff in Brentanos „Psychognosie"«, *Brentano Studien* 5 (1994), str. 167-176.

Smith, B. (ur.), »The Soul and Its Parts. A Study in Aristotle and Brentano«, *Brentano Studien* 1 (1988), str. 75-88.

— »The Soul and Its Parts. II: Varieties of Inexistence«, *Brentano Studien* 4 (1992/93), str. 35-51.

— *Austrian Philosophy. The Legacy of Brentano*, Chicago-La Salle: Open Court 1994.

Spiegelberg, H., »„Intention" und „Intentionalität" in der Scholastik, bei Brentano und Husserl«, *Studia Philosophica* 29 (1969), str. 189-216.

Szrednicki, J., Franz Brentano*'s Analysis of Truth*, The Hague: Nijhoff 1965.